

تأثیر اجرای بازنشستگی مشاغل سخت و زیان آور بر منابع و مصارف سازمان تأمین اجتماعی^۱

محسن ریاضی^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۸/۰۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۱۱/۲۹

چکیده

هدف: در مقاله حاضر قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور از لحاظ بار مالی بر سازمان تأمین اجتماعی در دو حالت مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی و مقایسه با قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور (موضوع تبصره ۲ ماده ۷۹ قانون تأمین اجتماعی) بررسی شده است.

روش: روش انجام پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات در این تحقیق، تلفیقی از: روش تحلیل محتوا برای بررسی وضعیت قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور و روش تحلیل آماری برای محاسبه بار مالی قوانین بازنشستگی پیش از موعد بر سازمان تأمین اجتماعی است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان دهنده وجود بار مالی قانون برای سازمان است؛ به نحوی که هزینه‌های اجرای این قانون به قیمت‌های پایه و اسمی سال ۱۳۹۴ برای سازمان تأمین اجتماعی در حالت اول (مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی) به ترتیب ۷/۴ و ۲/۵ برابر درآمدهای طرح، و در حالت دوم (مقایسه با طرح قبلی سخت و زیان آور) به ترتیب ۵/۲ و ۲ برابر درآمدهای طرح بوده است.

نتیجه‌گیری: مشارکت بیمه‌شده (به عنوان ذی‌نفع اصل طرح) و دولت (به عنوان متولی اصلی نظام تأمین اجتماعی و مشمول ایجاد اشتغال در کشور) در تأمین مالی طرح (نظیر ماده ۲۸ قانون تأمین اجتماعی) و توجه به همه ابعاد مالی قانون برای سازمان تأمین اجتماعی، از پیشنهادات ارائه‌شده در این تحقیق در بُعد تأمین بار مالی طرح است. عدم تحمیل بار مالی بر سازمان تأمین اجتماعی در صورت توجه به همه ابعاد مالی قانون (موضوع بخشنامه شماره ۱۱)، کاهش ۳۰ درصدی هزینه‌های قانون برای سازمان تأمین اجتماعی و برخورداری تنها حدود ۳۳٫۶ درصد از بازنشستگان فعلی این قانون در صورت عدم حذف شرط سنی، از دیگر نتایج این طرح است.

واژگان کلیدی: بازنشستگی، مشاغل سخت، زیان آور، تأمین اجتماعی، بار مالی.

۱- این مقاله از طرح پژوهشی تحت حمایت موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی استخراج شده است.

۲- دکتری اقتصاد، معاون دفتر برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی سازمان تأمین اجتماعی

یکی از چالش‌های اصلی سازمان تأمین اجتماعی به عنوان بزرگ‌ترین صندوق بیمه گر اجتماعی کشور در شرایط فعلی به مخاطره افتادن پایداری مالی آن پس از گذشت حدود شش دهه از فعالیت آن است، در همین راستا در برنامه ششم توسعه کشور از صندوق‌های بازنشستگی به عنوان یکی از سه چالش اصلی کشور در سنوات آتی یاد شده است.

در بررسی دلایل بروز این مشکل در سازمان تأمین اجتماعی، یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بازنشستگی پیش از موعد در مشاغل سخت و زیان‌آور می‌باشد که با تصویب قانون جدید آن در اوایل دهه ۸۰ و حذف شرط سنی بازنشستگی برای افراد مشمول، باعث خروج تعداد زیادی از بیمه‌شدگان سازمان تأمین اجتماعی از صندوق و ورود آن‌ها به جرگه بازنشستگان شد و این مساله باعث افزایش رشد هزینه‌های سازمان در مقایسه با رشد درآمدهای سازمان تأمین اجتماعی و متعاقب آن به مخاطره افتادن پایداری مالی آن شد.

با توجه به قدمت فعالیت سازمان تأمین اجتماعی و قرار گرفتن آن در دوران میان‌سالی و کهن‌سالی فعالیت خود، یکی از مسائل مهم این قانون برای این سازمان، بار مالی این قانون می‌باشد. نظیر هر صندوق بازنشستگی با این قدمت فعالیت، سازمان تأمین اجتماعی با بحران پیشی گرفتن مصارف بر منابع مواجه بوده است. تحمیل این قانون باعث شتاب بخشیدن به عدم تعادل مالی آن و رسیدن هر چه سریعتر آن به نقطه سربه سری منابع و مصارف گردید. از این رو تأمین مالی این طرح همواره از دغدغه‌های اصلی سازمان تأمین اجتماعی در اجرای آن بوده است.

در این راستا هدف اصلی این مقاله، بررسی و محاسبه بار مالی اجرای طرح بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بر منابع و مصارف سازمان تأمین اجتماعی و پیشنهادات لازم برای کاهش اثرات سوء آن بر سازمان تأمین اجتماعی است.

بررسی بار مالی و منافع و مضار حاصل از این قوانین بر سازمان، می‌تواند سند و مدرک مناسبی برای عدم تصویب چنین طرح‌هایی یا تأمین بار مالی آنها از سوی دولت حسب اسناد بالادستی کشور باشد. همچنین محاسبات بار مالی حاصل از اجرای این طرح‌ها می‌تواند جایگاه تصویب چنین قوانینی را در ایجاد بحران مالی سازمان (که در شرایط فعلی به بزرگ‌ترین چالش سازمان تبدیل شده است) را مشخص نماید.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

الف) مبانی نظری

بازنشستگی‌های خاص برای کارگران شاغل در کارهای سخت و زیان‌آور همواره به عنوان یکی از ویژگی‌ها و چشم اندازهای سیستم‌های بازنشستگی مطرح بوده است و شاهد مباحث و مناظرات زیادی در این زمینه بین کارشناسان در کشورهای مختلف بوده است. چنین بازنشستگی‌هایی دارای یک سابقه و ریشه تاریخی هستند به این نحو که کسانی که در کارهای سخت و زیان‌آور در حال فعالیت هستند نیازمند رفتار ویژه هستند. منطبق این گونه برنامه‌ها این است که کارهای سخت و زیان‌آور باعث کاهش امید به زندگی و افزایش مرگ و میر می‌شود و از این رو کاهش سن بازنشستگی و پیش از موعد بازنشسته نمودن آنها جهت برخورداری از مزایای بازنشستگی می‌تواند مثر واقع شود. توجیه عمومی برای وجود بازنشستگی‌های پیش از موعد در نظام تأمین اجتماعی کشورها را می‌توان اعطای یک امتیاز به صورت مزایای بازنشستگی برای کارکنانی که در معرض ریسک‌های مختلف ناشی از شرایط کاری هستند، دانست. سیاست‌های عمومی بازنشستگی می‌تواند ابزاری جهت تعدیل مسائل مربوط به تعدیل ریسک‌های مربوط به مرگ و میر ناشی از شرایط کاری باشد (European Trade Union, 2014).

در قوانین و مقررات مرتبط با روابط کار در کشور، اجازه وجود "شغل زیان‌آور" و اینکه کارفرمایی بتواند با صدمه رساندن به جسم و روان نیروی کار، انتفاعی برای خود حاصل نماید، نمی‌دهند و فقط وجود "شغل سخت" به رسمیت شناخته می‌شود که به ماهیت آن بر می‌گردد، یعنی این که کارفرما مصوری در ایجاد استاندارد محیط کار و ایمن سازی محیط کاری خود ندارد و ماهیت کار سخت است، لیکن در این حالت نیز کارفرما مکلف است با ایجاد تمهیدات لازم حمایت حداکثری از نیروی کار و بهسازی و سالم سازی محیط کار را انجام دهد (مواد ۹۱ و ۹۲ قانون کار^۱). سازمان تأمین اجتماعی به عنوان یکی از نهادهای مرتبط با نیروی کار از بدو تشکیل، رسالت خود را در زمینه اینگونه مشاغل مد نظر داشته و آنرا به عنوان یک وظیفه اصلی در قانون خود گنجانده است. تبصره دو ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی، بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور را جزو تعهدات قانونی سازمان قرار داده است.

۱- ماده ۹۱ قانون کار: کارفرمایان و مسئولان کلیه واحدهای موضوع ماده ۸۵ این قانون مکلفند بر اساس مصوبات شورای عالی حفاظت فنی برای تأمین حفاظت و سلامت و بهداشت کارگران در محیط کار، وسایل و امکانات لازم را تهیه و در اختیار آنان قرار داده و چگونگی کاربرد وسایل فوق‌الذکر را به آنان بیاموزند و در خصوص رعایت مقررات حفاظتی و بهداشتی نظارت نمایند. افراد مذکور نیز ملزم به استفاده و نگهداری از وسایل حفاظتی و بهداشتی فردی و اجرایی، دستورالعمل‌های مربوطه کارگاه می‌باشند.

ماده ۹۲ قانون کار: کلیه واحدهای موضوع ماده ۸۵ این قانون که شاغلین در آنها به اقتضای نوع کار در معرض بروز بیماریهای ناشی از کار قرار دارند باید برای همه افراد مذکور پرونده پزشکی تشکیل دهند و حداقل سالی یک بار توسط مراکز بهداشتی درمانی از آنها معاینه و آزمایش‌های لازم را به عمل آورند و نتیجه را در پرونده مربوطه ضبط نمایند.

صندوق‌های بازنشستگی با پشت سر گذاشتن دوران آغازین فعالیت و رسیدن به دوران میانسالی و کهنسالی خود و با پیشی گرفتن رشد مصارف نسبت به رشد منابع، به نقطه سربه سری منابع و مصارف نزدیک می‌شوند. از این رو نیازمند انجام اقدامات لازم جهت حفظ تعادل مالی خود هستند. در این ایام دولت‌ها با اتخاذ تمهیداتی نظیر افزایش نرخ حق بیمه، تعمیم و گسترش پوشش بیمه، افزایش سن بازنشستگی، تغییر نظام تأمین مالی و... به تناسب شرایط اقتصادی و اجتماعی خود به دنبال حل این مشکل صندوق‌های بازنشستگی بر می‌آیند. ریاضی (۱۳۹۶: ۱۷۱). در این راستا بازنشستگی‌های پیش از موعد با افزایش مصارف و کاهش منابع صندوق‌های بازنشستگی باعث به مخاطره افتادن پایداری مالی این صندوق‌ها و تسریع سرعت آنها در رسیدن به نقطه سربه سری منابع و مصارف می‌شوند.

ب) پیشینه تحقیق

علی‌رغم اهمیت موضوع برای سازمان تأمین اجتماعی، در زمینه اثرات این طرح بر سازمان تأمین اجتماعی به‌خصوص اثرات آن بر منابع و مصارف سازمان تحقیقات جامع و میدانی‌ای که به صورت علمی میزان تحقق اهداف طرح را مورد بررسی قرار داده باشد، صورت نگرفته است. ضمن اینکه در این بررسی‌ها و اظهارنظرها به مسائل کیفی اشتغال‌زایی نظیر میزان ماندگاری نیروی کار جدید، کیفیت نیروی انسانی بازنشسته شده و یا هزینه فرصت مشاغل ایجاد شده کمتر توجه شده است. عمده مدارک موجود در این زمینه، مطالبی است که از سوی مسئولین سازمان و کارشناسان مربوطه در زمان بررسی و تصویب طرح در مجلس شورای اسلامی و نیز کمیسیون‌های تخصصی مجلس در خصوص اثرات طرح بر سازمان، مطرح شده است. به هر تقدیر در ادامه خلاصه برخی از معدود کارهای صورت گرفته در این زمینه ذکر می‌شود:

ریاضی و صفوی (۱۳۸۶) در تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر قانون نوسازی صنایع بر ایجاد اشتغال و محاسبه بار مالی آن برای سازمان تأمین اجتماعی» به بررسی ابعاد مختلف این طرح به شرح ذیل نموده‌اند:

۱. محاسبه بار مالی قانون نوسازی صنایع بر سازمان تأمین اجتماعی

۲. بررسی تأثیر قانون نوسازی صنایع از لحاظ اشتغال زائی در کارگاه‌های مشمول قانون

۳. بررسی میزان ماندگاری نیروی انسانی جدیدالاستخدام در مشاغل جدید ایجاد شده

۴. بررسی کیفیت نیروی انسانی بازنشسته شده در طرح

۵. هزینه فرصت مشاغل جدید ایجاد شده در طرح

۶. محاسبه بار مالی قانون نوسازی صنایع بر صندوق بیمه بیکاری.

نتایج حاصل از بررسی‌های این تحقیق در خصوص هر یک از سوالات مطروحه فوق بیانگر بار مالی طرح برای سازمان تأمین اجتماعی (سرانه ۲۷۴/۷ و ۲۳۱/۳ میلیون ریال به ترتیب به قیمت‌های جاری و ثابت ۱۳۸۵)، اشتغال‌زا نبودن طرح (در خوشبینانه‌ترین حالت ۱/۴ درصد از مشاغل ایجادی کشور در سال‌های ۸۵-۱۳۸۳)، عدم ماندگاری نیروها در مشاغل جدید (متوسط ماندگاری حدود ۴/۱ ماه)، سطح پائین کیفیت و تخصص نیروی انسانی بازنشسته شده در طرح (که بر اساس دو شاخص سطح تحصیلات و سمت در زمان اشتغال مورد بررسی قرار گرفته است)، بالاتر بودن سرانه هزینه ایجاد هر فرصت شغلی در شرایط عادی (انجام سرمایه‌گذاری در طرح‌ها و پروژه‌های صنعتی) نسبت هزینه جایگزینی شاغلین در قانون نوسازی صنایع و عدم استقبال از مزایای مترتب شده در قانون در زمینه بیمه بیکاری می‌باشد. علاوه بر آن در این تحقیق وضعیت و ویژگی‌های واحد‌های مشمول از لحاظ نوع فعالیت کارگاه‌ها، قدمت کارگاه‌ها، تغییرات تعداد کارکنان کارگاه‌ها قبل و بعد از اجرای قانون نوسازی صنایع، تعداد بیمه‌شدگان و بازنشستگان قانون نوسازی صنایع کارگاه‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. ملحوظ نمودن کلیه هزینه‌های سازمان در زمان تصویب چنین قوانینی، و تأکید بر اشتغال‌زا نبودن اجرای چنین طرح‌هایی در مراجع تصمیم‌گیری از پیشنهادات و توصیه‌های سیاستی این تحقیق می‌باشد.

ریاضی (۱۳۸۴) در تحقیق با عنوان "ارزیابی اقتصادی طرح بازنشستگی پیش از موعد در مشاغل سخت و زیان‌آور - مطالعه موردی اداره کل استان اصفهان" - به بررسی بار مالی طرح مذکور بر سازمان تأمین اجتماعی پرداخته است. در این تحقیق با محاسبه هزینه‌های مستقیم (شامل مستمری، کمک عائله‌مندی، اولاد، و...)، هزینه‌های غیر مستقیم (عدم النفع ناشی از پرداخت حق بیمه) و نیز محاسبه دریافتی‌های سازمان در قانون مذکور، با استفاده از روش‌های موجود در ارزیابی اقتصادی طرح‌ها (روش خالص ارزش فعلی - NPV) بار مالی طرح برای سازمان تأمین اجتماعی را محاسبه نموده است. بر اساس نتایج این تحقیق سرانه بار مالی هر بازنشسته برای سازمان تأمین اجتماعی حدود ۳۰ میلیون تومان (بر اساس بخشنامه شماره ۴ بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور) به قیمت‌های ثابت برآورد شده است.

مرتضوی (۱۳۸۶) در مقاله خود با عنوان "نقش بازنشستگی‌های زود هنگام بر بازار کار (با نگاهی به برنامه‌های اول، دوم، سوم و چهارم توسعه)" به امکان‌سنجی در تقاضا. عرضه کار برای تحقق هدف ایجاد اشتغال در طرح‌های پیش از موعد پرداخته است. بر اساس نتایج این مقاله طرح‌های پیش از موعد نه تنها در کاهش بیکاری نقش ارزنده‌ای ایفا نمی‌نمایند، بلکه با تحمیل هزینه قابل توجه به نظام تأمین اجتماعی که خود در حال نزدیکی به نقطه بحران است موجب تسریع در شکل‌گیری بحرانی دیگری خواهد شد. جهت مقابله با این معضل ملی باید چاره کار را در برون رفت از شرایط فعلی و در مسائل زیربنایی جست‌وجو کرد.

با توجه به هدف این تحقیق (محاسبه بار مالی قوانین و اثرات آن بر تعادل مالی سازمان) روش انجام پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات در این تحقیق، تلفیقی از: ۱. "روش تحلیل محتوا" جهت بررسی وضعیت قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور؛ ۲. "روش تحلیل آماری" جهت محاسبه بار مالی قوانین بازنشستگی پیش از موعد بر سازمان تأمین اجتماعی می‌باشد. در روش تحلیل محتوا با بررسی، تحلیل و نتایج حاصل از منابع مختلف مربوط به موضوع، دستیابی به نتایج و اهداف و پاسخ سوالات تحقیق، پیگیری می‌شود. عزتی (۱۳۹۰: ۲۲۷/۳) از آنجا که بررسی وضعیت قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور با بررسی، تحلیل و نتایج حاصل از منابع مختلف مربوط به موضوع صورت می‌گیرد، روش تحقیق در این بخش تحلیل محتوا می‌باشد. از آنجا که در این تحقیق محاسبه بار مالی قوانین بازنشستگی پیش از موعد و نیز بررسی اثرات آن بر تعادل مالی سازمان، نیازمند انجام محاسبات خاص ریاضی و آماری مرتبط با موضوع می‌باشد، روش تحقیق در این بخش از مطالعه "روش تحلیل آماری" خواهد بود. روش آماری مورد استفاده نیز تلفیقی از آمار توصیفی^۱ و استنباطی^۲ خواهد بود. برای بررسی و تجزیه و تحلیل جامعه آماری بازنشستگان سخت و زیان آور از روش آمار توصیفی و برای محاسبه بار مالی طرح برای سازمان تأمین اجتماعی از آمار استنباطی استفاده می‌شود.

به طور خاص برای محاسبه بار مالی قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور بر سازمان تأمین اجتماعی در ابتدا از اطلاعات موجود در پایگاه اطلاعات مستمری‌ها، آمار مورد نیاز نظیر تعداد بازنشستگان طرح و ویژگی‌ها مورد نیاز برای محاسبه بار مالی (نظیر سن، سابقه، دستمزد و مستمری برقراری بازنشستگان طرح‌ها) جمع آوری می‌گردد. در ادامه بر اساس اطلاعات جمع آوری شده و نیز دستورالعمل‌های موجود در خصوص هزینه‌های مازادی که سازمان نسبت به شرایط عادی بازنشستگی یا قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور، متحمل می‌شود و نیز درآمدهایی که سازمان دریافت می‌کند، هزینه‌های مستقیم (شامل مستمری، کمک عائله مندی، اولاد، و...)، هزینه‌های غیر مستقیم (عدم النفع ناشی از پرداخت حق بیمه) و نیز درآمدهای طرح برای سازمان محاسبه خواهد شد و با استفاده از روش‌های موجود در ارزیابی اقتصادی طرح‌ها (NPV - روش خالص ارزش فعلی) بار مالی طرح‌ها برای سازمان محاسبه می‌شود. در پایان نیز مقایسه‌ای بین قوانین مختلف تصویب شده در این زمینه در بعد درآمدی (از ابتدای اجرای طرح در دهه ۸۰ تاکنون) و تأثیر آن بر عدم تعادل مالی سازمان صورت خواهد پذیرفت که این مقایسه می‌تواند راهنمای مناسبی جهت راهبردی مناسب قوانین مشابه آتی باشد. همچنین در این بخش آنالیز حساسیت جهت حفظ تعادل منابع و

مصارف این صندوق صورت خواهد پذیرفت. محاسبات این تحقیق نیز با استفاده از نرم‌افزار اکسل صورت خواهد پذیرفت.

تاریخچه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور در سازمان تأمین اجتماعی

مطابق با قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴^۱، ارائه خدمات بازنشستگی جزء وظایف سازمان در بخش بیمه‌ای می‌باشد. به طور کلی برای دریافت مستمری بازنشستگی دو شرط باید احراز گردد:

۱. رسیدن به یک سن خاص

۲. کسب سابقه خاص پرداخت حق بیمه

شرط اول همان سن بازنشستگی است و در نظام‌های بیمه‌ای بسیار حائز اهمیت است. این سن با توجه به شرایطی چون سیاست‌های عمومی دولت، امید به زندگی و غیره تعیین می‌شود. شرط دوم نیز معمولاً توسط قانون و براساس اصول محاسبات بیمه‌ای معین می‌گردد.

بر اساس قانون تأمین اجتماعی احراز دو شرط سن و سابقه‌ای برای بازنشسته شدن افراد لازم است^۲. در شرط سنی، ۶۰ سال سن برای مردان و ۵۵ سال برای زنان و حداقل بیست سال سابقه پرداخت حق بیمه مدنظر است و در شرط سابقه‌ای ۳۰ سال سابقه پرداخت حق بیمه و حداقل ۵۰ سال سن برای مردان و ۴۵ سال سن برای زنان مدنظر است.

در این میان برخی طرح‌های بازنشستگی که در اصطلاح بیمه‌ای از آن به عنوان بازنشستگی زود هنگام یا پیش از موعد نام برده می‌شود، وجود دارد که کاهش در یک یا هر دو شرط فوق را هدف قرار می‌دهد که بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور یکی از این استثناها است.

در خصوص تاریخچه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور باید اذعان داشت بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور برای اولین بار در قانون بیمه‌های اجتماعی کارگران مصوب ۱۳۳۱ مطرح گردید. بر اساس ماده «۶۸» بخش پنجم این قانون سن بازنشستگی در ارتباط با کارهای سخت و زیان‌آور معادل ۶۵ سال تعیین گردید. لازم به ذکر است که سن بازنشستگی عادی طبق همین ماده برای مردان ۶۵ سال و برای زنان ۶۰ سال تمام در نظر گرفته شده بود.

با تصویب لایحه قانونی بیمه‌های اجتماعی کارگران در تیرماه سال ۱۳۳۴ خورشیدی شرایط احراز جهت برخورداری از مستمری بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور مجدداً مورد بازنگری قرار گرفت. به استناد بند «۲» ماده «۶۶» این قانون حد نصاب بازنشستگی برای کارگرانی که در پنج سال آخر

۱- موضوع ماده ۳ قانون تأمین اجتماعی.

۲- موضوع ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی.

خدمت خود به کارهای سخت و خطرناک اشتغال داشت اند معادل ۶۵ سال برای مردان و ۶۰ سال برای زنان لحاظ گردید. علاوه بر این در خصوص کارگرانی که لااقل بیست سال در مناطق حاره و بد آب و هوا کار کرده‌اند سن بازنشستگی برای مردان و زنان به ترتیب معادل ۵۵ و ۵۰ سال در نظر گرفته شد.

شایان ذکر است شرایط بازنشستگی در خصوص افراد شاغل در نواحی بد آب و هوا و افراد شاغل در کارهای زیان‌آور در اصلاحیه قانون بیمه‌های اجتماعی کارگران مصوب سال ۱۳۳۷ مجدداً مورد بازنگاری قرار گرفت. در این قانون، افراد دارای سابقه کاری به مدت ۲۰ سال متوالی و یا ۲۵ سال متناوب در نواحی بد آب و هوا و مناطق حاره و یا کارهای زیان‌آور، در صورت دارا بودن ۵۵ سال سن، واجد شرایط جهت دریافت مستمری مربوطه می‌گردیدند. نکته حائز اهمیت دیگر اینکه بر اساس اصلاحات انجام گرفته سن بازنشستگی عادی نیز از ۶۵ سال به ۶۰ سال برای مردان و برای زنان از ۶۰ سال به ۵۵ سال کاهش یافت.

با تصویب قانون تأمین اجتماعی در سال ۱۳۵۴ در تبصره ماده «۷۶» این قانون به شرایط مورد نیاز جهت برخورداری از مستمری در خصوص در مورد «افراد شاغل در کارهای سخت و زیان‌آور» پرداخته شد. این تبصره بیان می‌دارد «در مورد افرادی که قبل از تقاضای بازنشستگی حداقل مدت ۲۰ سال متوالی یا ۲۵ سال متناوب در مناطق بد آب و هوا کار کرده و یا آنکه به کارهای سخت و زیان‌آور اشتغال داشته‌اند، سن بازنشستگی ۵۵ سال تمام خواهد بود.» در این قانون، مشاغل سخت و زیان‌آور به کارهایی اطلاق شده است که در آنها عوامل فیزیکی، شیمیایی، مکانیکی و بیولوژیکی محیط کار غیر استاندارد بوده و اشتغال به آن موجب بروز بیماری شغلی می‌شود.^۱ در این قانون نوع شغل بیمه شده، معیار اصلی بازنشستگی می‌باشد و از این لحاظ نسبت به قوانین قبلی، قابل تشخیص می‌باشد. علاوه بر قوانین دائمی، در دو مرحله طی سال‌های ۱۳۶۷ و ۱۳۷۰ قوانین پیش از موعد برای مدت محدودی به مورد اجرا گذاشته شد که در این قوانین تسهیلاتی برای بازنشستگی شاغلین در مشاغل سخت و زیان‌آور در نظر گرفته شد. بر اساس قانون بازنشستگی پیش از موعد مصوب ۱۳۶۷ حداقل سن مورد نیاز جهت بهره‌مندی از مزایای بازنشستگی در خصوص کارگرانی که دارای حداقل ۲۰ سال سابقه در کارهای سخت و زیان‌آور و یا ۲۵ سال سابقه پرداخت حق بیمه در کارهای عادی و سخت و زیان‌آور بودند، حذف گردید. ضمن آنکه در هنگام محاسبه مستمری، هر سال سابقه پرداخت حق بیمه در کارهای سخت و زیان‌آور معادل ۱/۵ سال در نظر گرفته شد (سقف ارفاق سابقه ۱۰ سال تعیین گردید). شایان ذکر است مطابق با سیاستگذاری‌های آن زمان، اجرای قانون بازنشستگی پیش از موعد سال ۱۳۶۷ مجدداً در سال ۱۳۷۰ عیناً تمدید گردید.

۱- موضوع تبصره ۲ ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی

شرایط احراز جهت برخورداری از مستمری بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور، در سال ۱۳۷۱ مجدداً دستخوش تغییرات اساسی گردید. بدین‌گونه که طبق تبصره «۲» الحاقی قانون اصلاحی، سن بازنشستگی در خصوص افرادی که حداقل ۲۰ سال متوالی یا ۲۵ سال متناوب در مناطق بد آب و هوا کار کرده و یا به کارهای سخت و زیان‌آور اشتغال داشته باشند، معادل ۵۰ سال (مردان) و ۴۵ سال (زنان) در نظر گرفته شد. شرایط سنی قانون مذکور پایدار نماند و پس از گذشت چند سال تبصره فوق مجدداً طی قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور ۱۳۸۰ اصلاح گردید. حذف شرط سنی در خصوص افراد دارای ۲۰ سال سابقه متوالی یا ۲۵ سال متناوب در کارهای سخت و زیان‌آور، لحاظ ۱,۵ برابری سابقه پرداخت حق بیمه در مشاغل سخت و زیان‌آور، ایجاد تکلیف برای کارفرمایان جهت ایمن‌سازی عوامل شرایط کار و همچنین انجام معاینات پزشکی متناسب با نوع کارهای ارجاعی (موضوع ماده ۹۰ قانون تأمین اجتماعی)، پرداخت ۴ درصد حق بیمه مشاغل سخت و زیان‌آور بزاء سنوات پرداخت حق بیمه بازنشسته از سوی کارفرما به سازمان، و نیز انجام معاینات دوره‌ای از جمله مشخصه‌های تغییرات به عمل آمده در قانون مزبور می‌باشد. در این قانون نوع شغل بیمه شده، معیار اصلی بازنشستگی می‌باشد و از این لحاظ نسبت به قوانین قبلی، قابل تشخیص می‌باشد.

◀ **جامعه آماری بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور و مقایسه آن با سایر بازنشستگان**

بر اساس آمار موجود طی دوره زمانی ۱۳۸۱-۹۴ (دوره زمانی ۱۴ ساله از ابتدای اجرای قانون تأمین اجتماعی) تعداد بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور از ۸,۳۰۲ نفر در سال ۱۳۸۱ به ۱۹۴,۷۸۸ نفر در تاریخ ۱۳۹۴ رسید (معاونت اقتصادی و برنامه ریزی سازمان تأمین اجتماعی، ۱۳۹۴). بررسی سالانه بازنشستگان مذکور بیانگر تمرکز میزان بازنشستگی در سال‌های ابتدایی طرح است به‌نحوی که حدود ۴۷ درصد از بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور مربوط به ۴ سال ابتدایی اجرای طرح می‌باشد. اما با گذشت زمان و تحت پوشش قرار گرفتن قریب به اتفاق افراد مشمول و متعاقب آن کاهش تعداد مشمولین و نیز اصلاح قوانین و مقررات مربوطه، فشار تقاضا برای بازنشستگی از طریق این طرح کاهش یافت. به‌نحوی که طی دوره زمانی ۱۴ ساله مورد بررسی، در ۸ سال رشد تعداد بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور منفی بوده است. متوسط رشد سالانه بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۸۱ برابر با ۱۸/۶ درصد بوده است. در این راستا در پایان سال ۱۳۹۴، بازنشستگان سخت و زیان‌آور ۱۳/۱ درصد از کل بازنشستگان سازمان تأمین اجتماعی را تشکیل داده‌اند، این سهم طی دوره زمانی ۱۳۸۱-۹۴ (از زمان آغاز اجرای قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور تا پایان سال ۱۳۹۴) بین ۵/۴ تا ۵۲ درصد (اختلاف ۴۸ درصدی) در نوسان بوده است که در نوبه خود قابل توجه می‌باشد. (جدول شماره ۱)

در مقایسه با سایر بازنشستگان (بازنشستگان عادی، نوسازی صنایع)، بازنشستگان قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور دارای بالاترین سابقه پرداخت حق بیمه؛ بالاترین میزان مستمری دریافتی و کمترین سن بازنشستگی می‌باشند. به عبارتی این بازنشستگان در دوران بیمه پردازی از لحاظ پرداختی حق بیمه جزء بهترین بیمه پردازان سازمان می‌باشند و از این رو در دوران بازنشستگی نیز بیشترین دریافتی را از سازمان خواهند داشت^۱. (جدول شماره ۲)

جدول شماره ۱) سهم بازنشستگان سخت و زیان آور از کل بازنشستگان جدید و روند آن طی سال‌های ۹۴-۱۳۸۱

سال برقراری	بازنشستگان مشاغل سخت و زیان آور	سهم	رشد	کل بازنشستگان	سهم بازنشستگان سخت و زیان آور از کل بازنشستگان
۱۳۸۱	۲۱,۳۰۸	۱۰,۹	---	۵۱,۴۷۱	۴۱,۴
۱۳۸۲	۲۶,۸۳۷	۱۳,۸	۲۵,۹	۵۱,۵۶۶	۵۲,۰
۱۳۸۳	۲۵,۰۹۰	۱۲,۹	(۶,۵)	۷۵,۸۲۰	۳۳,۱
۱۳۸۴	۱۸,۱۳۹	۹,۳	(۲۷,۷)	۷۴,۰۸۴	۲۴,۵
۱۳۸۵	۹,۲۸۵	۴,۸	(۴۸,۸)	۶۲,۰۷۲	۱۵,۰
۱۳۸۶	۴,۳۶۱	۲,۲	(۵۳,۰)	۸۰,۵۶۸	۵,۴
۱۳۸۷	۸,۸۴۳	۴,۵	۱۰۲,۸	۷۴,۰۱۷	۱۱,۹
۱۳۸۸	۹,۳۹۲	۴,۸	۶,۲	۱۱۲,۳۲۴	۸,۴
۱۳۸۹	۱۱,۴۳۰	۵,۹	۲۱,۷	۸۷,۶۶۳	۱۳,۰
۱۳۹۰	۱۷,۶۱۴	۹,۰	۵۴,۱	۱۰۵,۲۸۹	۱۶,۷
۱۳۹۱	۱۵,۳۴۸	۷,۹	(۱۲,۹)	۱۳۲,۸۳۸	۱۱,۶
۱۳۹۲	۱۱,۵۴۲	۵,۹	(۲۴,۸)	۱۱۸,۱۵۲	۹,۸
۱۳۹۳	۱۰,۱۶۳	۵,۲	(۱۱,۹)	۱۴۲,۲۱۲	۷,۱
۱۳۹۴	۵,۴۳۶	۲,۸	(۴۶,۵)	۹۰,۲۷۵	۶,۰
کل	۱۹۴,۷۸۸	۱۰۰,۰	۱۸,۶	۱,۴۸۸,۵۸۳	۱۳,۱

ماخذ: معاونت اقتصادی و برنامه سازمان تأمین اجتماعی، دفتر امار و محاسبات اقتصادی و اجتماعی، «گزارش توصیفی جامع مستمری بگیران تا پایان سال ۱۳۹۴»

جدول شماره ۲) مقایسه خصوصیات بازنشستگان مشاغل سخت و زیان آور با سایر انواع بازنشستگان سازمان تأمین اجتماعی

نوع بازنشستگی	سخت و زیان آور	کل بازنشستگان	نوسازی منابع	عادی
میانگین سابقه بیمه پردازی (سال)	۲۴,۳ (اصلی) ۳۳,۶ (اصلی و ارفاقی)	۲۳,۱	۳۰,۵۲ (سابقه اصلی و ارفاقی)	۲۲
میانگین مستمری دریافتی (ریال)	۱۵,۸۳۷,۸۶۳	۱۱,۰۷۶,۹۹۵	۱۵,۴۰۸,۹۲۴	۹,۵۲۷,۸۴۸
میانگین سن برقراری بازنشستگی (سال)	۴۷,۹	۵۶,۵	۴۹,۸	۵۹,۱
میانگین سن فعلی بازنشستگان (سال)	۵۶,۱	۶۴,۷	۵۸,۳	۶۶,۴
تفاوت سابقه بیمه پردازی بر اساس سابقه اصلی (سال)	--	۱,۲	-۶,۲۲	۲,۳
تفاوت سابقه بیمه پردازی بر اساس سابقه اصلی و ارفاقی (سال)	--	۱۰,۵	۳,۰۸	۱۱,۶
تفاوت مستمری دریافتی (ریال)	--	۴,۷۶۰,۸۶۸	۴۲۸,۹۳۹	۶,۳۱۰,۰۱۵
تفاوت سن برقراری بازنشستگی (سال)	--	-۸,۶	-۱,۹	(۱۱,۲)
تفاوت سن فعلی بازنشستگی (سال)	--	-۸,۶	-۲,۲	(۱۰,۳)

ماخذ: معاونت اقتصادی و برنامه سازمان تأمین اجتماعی، دفتر امار و محاسبات اقتصادی و اجتماعی، "گزارش توصیفی جامع مستمری بگیران تا پایان سال ۱۳۹۴"

نحوه تأثیر گذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور بر منابع و مصارف سازمان تأمین اجتماعی

برای بررسی اثرات قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور بر منابع و مصارف سازمان تأمین اجتماعی لازم است در ابتدا متغیرهای تأثیرگذار بر هر یک از آیتم‌های هزینه‌ای و درآمدی سازمان تأمین اجتماعی شناسایی و در گام بعدی نحوه تأثیر گذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور بر این متغیرها و متعاقب آن بر آیتم‌های مختلفی هزینه‌ای و درآمدی سازمان تأمین اجتماعی شناسایی شود، که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

منابع درآمدی سازمان تأمین اجتماعی شامل "درآمد حاصل از حق بیمه"، "خسارات و جرایم"، "سرنانه درمان خارج از مقررات ۹/۲۷"، "سایر درآمدها"، "درآمد اختصاصی واحدهای درمانی"، "درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها و ذخایر"، "استفاه از ذخایر و کمک‌های دولت" می‌باشد (همان).

درآمد حق بیمه به عنوان مهم‌ترین آیتم درآمدی سازمان تأمین اجتماعی تابع سه متغیر "تعداد بیمه‌شدگان"، "حقوق و دستمزد" و "نرخ حق بیمه" است. رابطه درآمد حاصل از حق بیمه با هر یک از سه متغیر فوق رابطه مستقیم می‌باشد؛ به نحوی که بالا بودن هر یک از این متغیرها باعث افزایش وصولی‌های سازمان تأمین اجتماعی می‌شود. بعبارتی در صورت بیشتر شدن تعداد بیمه‌پردازان به سازمان تأمین اجتماعی، بالاتر بودن حقوق و دستمزد بیمه‌شدگان، و یا بالا تر بودن نرخ حق بیمه، درآمد حاصل از حق بیمه سازمان تأمین اجتماعی در سطح بالاتری قرار خواهد گرفت. اما هر یک از این سه متغیر خود تابع و بعبارتی متأثر از یک سری متغیرهای دورن و برون سازمانی دیگر است.

"تعداد بیمه‌شدگان" سازمان تأمین اجتماعی تابع یک متغیر اقتصادی برون سازمانی به نام "اشتغال" است به این نحو که هر چه میزان اشتغال در اقتصاد کشور در سطح بالایی قرار داشته باشد، تعداد بیمه‌شدگان سازمان تأمین اجتماعی آن نیز در سطح بالاتری قرار خواهد داشت و متعاقب آن درآمد حاصل از حق بیمه سازمان تأمین اجتماعی نیز در سطح بالایی قرار خواهد داشت و بالعکس. با توجه به اینکه قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور صرفاً شرایط بازنشستگی را تغییر داده است، از این بعد این قانون بر این متغیر تأثیر گذار نیست. اما از سوی دیگر با توجه به اینکه طبق قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور، هر سال سابقه در مشاغل سخت و زیان‌آور، یک و نیم برابر حساب می‌شود لذا افراد زودتر شرایط بازنشستگی را پیدا کرده و بر همین اساس دوران بیمه‌پردازی افراد به سازمان تأمین اجتماعی کمتر خواهد بود (متناسب با سنوات ارفاقی). با توجه به متوسط سابقه اصلی و ارفاقی بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور (به ترتیب ۲۴,۳ و ۹,۳ سال) معاونت اقتصادی و برنامه ریزی سازمان تأمین اجتماعی، (۱۳۹۴) و با توجه به شرط سابقه‌ای ۳۰ ساله برای احراز شرایط بازنشستگی، می‌توان ادعا کرد هر یک از بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور به طور متوسط حدود ۵,۷ سال زودتر از موعد مقرر حائز احراز شرایط بازنشستگی شده اند که این امر به نوعی بیانگر کاهش دوران بیمه‌پردازی مشمولین این طرح به همین میزان می‌باشد.

متغیر «حقوق و دستمزد» نیز تابع ماهیت و ویژگی شغلی افراد است و برای سازمان تأمین اجتماعی یک متغیر برون‌زا محسوب می‌شود. با توجه به ماهیت و مفاد قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور، این قانون تأثیری بر این متغیر ندارد.

اما متغیر نرخ حق بیمه تابع قوانین و مقررات حاکم بر سازمان تأمین اجتماعی است. طبق ماده ۲۸ قانون تأمین اجتماعی، این نرخ ۳۰ درصد می‌باشد (به‌علاوه ۳ درصد بیمه بیکاری). مطابق بند ۴ قسمت (ب) قانون مشاغل سخت و زیان‌آور و مواد اصلاحی این قانون، در مشاغل سخت و زیان‌آور نرخ حق بیمه به میزان ۴ درصد افزایش می‌یابد. بر این اساس قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بدلیل افزایش ۴ درصدی نرخ حق بیمه، باعث افزایش حق وصولی سازمان تأمین اجتماعی می‌شود. عبارتی قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور از یک سو با کاهش دوران بیمه پردازی افراد مشمول باعث کاهش وصولی‌های سازمان تأمین اجتماعی در آئتم درآمدی "درآمد حاصل از حق بیمه" می‌شود و از سوی دیگر با افزایش نرخ حق بیمه تعیین شده در قانون تأمین اجتماعی به میزان ۴ درصد، باعث افزایش وصولی‌های سازمان تأمین اجتماعی در این آئتم درآمدی می‌شود. عبارتی این قانون دو اثر متضاد بر درآمد حاصل از حق بیمه دارد.

آئتم بعدی درآمدی سازمان تأمین اجتماعی درآمد حاصل از « خسارات و جرایم» است. این آئتم درآمدی ناشی از جرایمی است که از کارفرما بدلیل عدم انجام تکالیف تعیین شده برای آن در قانون تأمین اجتماعی نظیر عدم پرداخت به موقع حق بیمه، عدم ارسال به موقع لیست حق بیمه کارکنان، عدم انجام تکالیف مربوط به قراردادهای پیمانکاری، معاینات پیش از استخدام، سوابق معوقه و...، وصول می‌گردد. با توجه به ماهیت و ویژگی‌های قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور، این قانون بر این منبع درآمدی تأثیر گذار نمی‌باشد.

همچنین موضوعی در خصوص سایر آئتم‌های درآمدی نظیر "سرانه درمان خارج از مقررات ۹/۲۷"، "درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها و ذخایر"، "استفاه از ذخایر و کمک‌های دولت"، "درآمد اختصاصی واحدهای درمانی" و "سایر درآمدها" نیز حاکم است به‌نحوی که با توجه به ماهیت و ویژگی‌های قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور و نیز ماهیت هر یک از این آئتم‌های درآمدی این قانون بر این منابع درآمدی تأثیر گذار نمی‌باشد. در جدول شماره ۳ نحوه تأثیر گذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بر هر یک از آئتم‌های درآمدی سازمان تأمین اجتماعی آورده شده است.

جدول شماره ۳) نحوه تأثیر گذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور بر منابع درآمدی سازمان تأمین اجتماعی

شرح آیتم درآمدی	متغیرهای تأثیر گذار	نحوه تأثیرگذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور
درآمد حاصل از حق بیمه	تعداد بیمه‌شدگان (تابعی از میزان اشتغال)	کاهش تعداد بیمه‌پردازان به سازمان تأمین اجتماعی (خروج زودهنگام بیمه‌شدگان از صندوق
	حقوق و دستمزد	--
خسارات و جرایم	نرخ حق بیمه تعیین شده در قانون تأمین اجتماعی	افزایش ۴ درصدی نرخ حق بیمه
	عدم انجام تکالیف تعیین شده برای کارفرما در قانون تأمین اجتماعی	--
سرانه درمان خارج از مقررات ۹/۲۷	حق سرانه درمان بیمه‌شدگان حرف و مشاغل آزاد، بازنشستگان و بیمه‌شدگان توافقی (نویسندگان، بنیاد شهید و مددجویان و...)	----
درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها و ذخایر	سود حاصل از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم و غیرمستقیم (تابعی از حجم ذخایر و نرخ بازدهی)	----
استفاه از ذخایر و کمک‌های دولت	پرداختی‌ها دولت	----
درآمد اختصاصی واحدهای درمانی	میزان مراجعات غیربیمه‌شدگان، میزان تعرفه	----

ماخذ: بررسی‌های تحقیق

جهت بررسی تأثیرات قانون بازنشستگی بر مصارف سازمان تأمین اجتماعی، همچون بخش منابع از طبقه بندی مصارف استفاده می‌شود. مصارف سازمان تأمین اجتماعی شامل "هزینه‌های پرسنلی"، "هزینه‌های اداری"، "هزینه‌های سرمایه‌ای"، "تعهدات قانونی"، "درمان" و "اعتبارات سرمایه‌گذاری" می‌باشد (کتابچه برنامه و بودجه سالانه سازمان تأمین اجتماعی). با توجه به ماهیت و ویژگی‌های قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور و نیز ماهیت هر یک از این آیتم‌های هزینه‌ای "هزینه‌های پرسنلی"، "هزینه‌های اداری"، "هزینه‌های سرمایه‌ای"، "تعهدات قانونی"، "درمان" و "اعتبارات سرمایه‌گذاری"، این قانون بر این آیتم‌های هزینه‌ای تأثیر گذار نمی‌باشد و تنها آیتم تأثیر گذاری این قانون بر مصارف سازمان تأمین اجتماعی را می‌توان در آیتم هزینه‌ای "تعهدات قانونی" جست‌وجو کرد. بر اساس طبقه بندی صورت گرفته "تعهدات قانونی" شامل آیتم‌های "کمک‌های کوتاه مدت"،

“مستمری از کارافتادگی”، “مستمری بازماندگی”، “مستمر بازنشستگی”، “کمک‌ها” و “استرداد حق بیمه” می‌باشد که در بین این آیتم‌های هزینه‌ای، قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور صرفاً بر مستمری بازنشستگی تأثیر گذار است.

هزینه‌های تعهدات قانونی سازمان تأمین اجتماعی و به طور خاص هزینه‌های مستمری بازنشستگی، تابع دو متغیر “تعداد بازنشستگان” و “میزان مستمری پرداختی” است. رابطه میزان هزینه‌های پرداختی سازمان تأمین اجتماعی در این آیتم هزینه‌های با هر یک از دو متغیر فوق رابطه مستقیم می‌باشد به نحوی که بالا بودن هر یک از این متغیرها باعث افزایش مصارف سازمان تأمین اجتماعی می‌شود. عبارتی در صورت بیشتر شدن تعداد بازنشستگان و یا میزان مستمری پرداختی به آن‌ها، مصارف سازمان در بخش هزینه‌های بازنشستگی افزایش خواهد یافت.

“تعداد بازنشستگان” سازمان تأمین اجتماعی به شرایط سنی و سابقه‌ای بیمه‌شدگان سازمان تأمین اجتماعی بستگی دارد که با توجه به اینکه قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور، شرط سنی حذف و شرط سابقه‌ای نیز با توجه به لحاظ ۱/۵ برابری سابقه‌های مشمول افراد، زودتر حاصل می‌شود، اجرایی شدن این قانون باعث پیش از موعد بازنشسته شدن بیمه‌شدگان مشمول این قانون می‌شود. همانگونه که در بخش قبلی اشاره شد در پایان سال ۱۳۹۴، تعداد بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور ۱۹۴/۷۸۸ نفر بوده است. عبارتی این افراد متناسب با سنوات ارفاقی (به طور متوسط برای هر یک از این بازنشستگان بیش از ۵ سال است) نسبت به شرایط عادی تعیین شده برای بازنشستگی بیمه‌شدگان (۳۰ سال سابقه پرداخت حق بیمه به شرط داشتن حداقل ۵۰ سال سن برای مردان و ۴۵ سال سن برای خانم‌ها یا ۶۰ سال سن برای آقایان و ۵۵ سال سن برای خانم‌ها به شرط داشتن حداقل ۲۰ سال سابقه پرداخت حق بیمه) زودتر بازنشسته می‌شوند که همین پیش از موعد بازنشسته شدن مشمولین این قانون باعث می‌شود که هزینه‌های سازمان تأمین اجتماعی (هزینه‌های بازنشستگی) برای این افراد زودتر از موعد مقرر تعیین شده در قانون تأمین اجتماعی آغاز شود (متناسب با سال‌هایی که فرد نسبت به شرایط عادی بازنشستگی، زودتر بازنشسته شده است). عبارتی نسبت به شرایط عادی بازنشستگی، دوران بهره‌مندی افراد مشمول از مزایای بازنشستگی سازمان تأمین اجتماعی بیشتر می‌شود و از این بعد این قانون بر این مصارف سازمان تأمین اجتماعی تأثیر گذار است. در جدول شماره ۴ نحوه تأثیری گذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بر هر یک از آیتم‌های درآمدی سازمان تأمین اجتماعی آورده شده است.

در مجموع قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بدلیل ماهیت و محتوای آن بر مهم‌ترین آیتم درآمدی (درآمد حاصل از حق بیمه با حدود ۸۵ درصد از منابع درآمدی سازمان تأمین اجتماعی) و هزینه‌های سازمان تأمین اجتماعی (تعهدات قانونی نیز با حدود ۶۵ درصد از مصارف سازمان تأمین اجتماعی) تأثیر گذار است.

جدول شماره ۸) نحوه تأثیری گذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور بر مصارف سازمان تأمین اجتماعی

شرح آیتم درامدی	متغیرهای تأثیر گذار	نحوه تأثیر گذاری قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور
هزینه‌های پرسنلی	تعداد پرسنل سازمان	---
هزینه‌های اداری	تعداد پرسنل و ابنیه سازمان	----
هزینه‌های سرمایه‌ای	تعداد پرسنل، ابنیه و ماشین آلات سازمان	----
تعهدات قانونی	تعداد بازنشستگان	افزایش تعداد بازنشستگان سازمان تأمین اجتماعی
	میزان مستمری	----
درمان	تعداد بیمه‌شدگان و مستمری بگیران، میزان مراجعات غیر بیمه‌شدگان و تعرفه‌ها	----
اعتبارات سرمایه‌گذاری	حجم سرمایه‌گذاری‌ها	----

ماخذ: بررسی‌های تحقیق

محاسبه بار مالی قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور بر سازمان تأمین اجتماعی و اثرات آن بر عدم تعادل مالی سازمان تأمین اجتماعی

این بخش، هزینه‌های مازادی که بازنشستگان قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور نسبت به:

۱. شرایط عادی بازنشستگی،

۲. شرایط اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور (شرایط مندرج در قانون تأمین اجتماعی

مصوب سال ۱۳۵۴)

به سازمان تأمین اجتماعی تحمیل می‌کنند، مورد بررسی و محاسبه قرار می‌گیرد.

در یک تقسیم‌بندی کلی، هزینه‌های تأمین اجتماعی در این قانون را می‌توان به دو دسته هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم تقسیم کرد. هزینه‌های مستقیم را می‌توان هزینه‌هایی تعریف کرد که سازمان به صورت مستمری و کمک‌های جانبی به کلیه بازنشستگان از جمله بازنشستگان مشاغل سخت و زیان آور پرداخت می‌کند. هزینه‌های غیرمستقیم شامل درآمدهائی است که سازمان تأمین اجتماعی می‌توانست به صورت حق بیمه از افراد بازنشسته تا زمان رسیدن شرایط افراد مذکور به شرایط عادی بازنشستگی دریافت کند، ولی بدلیل بازنشستگی زود هنگام این افراد، این سازمان از این درآمد محروم شده است. در ادامه دو دسته هزینه فوق به صورت مجزا مورد بررسی و محاسبه قرار می‌گیرند.

فرصیات مورد استفاده در این بخش عبارتند از:

۱. از آنجا که هیچ اطلاعاتی در مورد تصمیم افراد در مورد بازنشستگی در دسترس نمی‌باشد، فرض می‌شود که فرد به محض احراز شرایط بازنشستگی ذکر شده در قانون، بازنشسته شود.

۲. روند رشد مستمری‌ها و کمک‌های جنبی به مستمری‌گیران، متناسب با روند سال‌های قبل می‌باشد و هیچ‌گونه شوک افزایشی و یا کاهشی رخ نخواهد داد.

۳. کمک‌های جانبی پرداختی به مستمری‌گیران در سال‌های آتی، همان کمک‌های جانبی‌ای می‌باشد که در سال ۹۵ به مستمری‌گیران پرداخت شده است و هیچ‌گونه افزایش یا کاهشی در تعداد این کمک‌ها صورت نخواهد پذیرفت. ضمناً در پرداخت کمک‌های جانبی به مستمری‌گیران دستورالعمل‌های صادر شده در هریک از آیتم‌ها که قواعد و ضوابط پرداخت کمک هزینه را مشخص می‌کند، ملاک عمل قرار می‌گیرد.

۴. باتوجه به شرایط بازنشستگی در شرایط عادی بازنشستگی و نیز قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور و با توجه به میانگین سابقه پرداخت حق بیمه توسط بازنشستگان قانون فوق‌الذکر فرض می‌شود که بازنشستگان به میزان مابه‌التفاوت میانگین سابقه پرداخت حق بیمه تا ۳۰ سال (سابقه مورد نیاز جهت احراز شرایط عادی بازنشستگی در قانون تأمین اجتماعی) نسبت به شرایط عادی بازنشستگی زودتر بازنشسته شده و این سال‌ها مبنای محاسبات هزینه‌ای و درآمدی افراد بازنشسته در قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور می‌باشد.

به طور مثال اگر بیمه شده‌ای در سال ۱۳۸۵ با ۲۵ سال سابقه پرداخت حق بیمه بازنشسته شده باشد، براساس شرایط عادی بازنشستگی، فرد مذکور ۵ سال دیگر بازنشسته می‌شد، اما با توجه به شرایط قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور، وی هم اکنون بازنشسته می‌شود. لذا نسبت به شرایط عادی بازنشستگی فرد مورد نظر ۵ سال زودتر مستمری دریافت می‌کند و دوران بیمه پردازی وی نیز ۵ سال کمتر خواهد بود.

۵. بر اساس شرط سنی بازنشستگی در قانون تأمین اجتماعی، افراد دارای کمتر از ۵۰ سال سن، در صورت احراز شرایط سابقه‌ای بازنشستگی، نمی‌توانند از مزایای بازنشستگی استفاده کنند. با توجه به این شرایط در محاسبه بار مالی طرح شرط سنی بازنشستگان نیز مد نظر قرار گرفت. به طور مثال اگر بازنشسته این طرح دارای ۲۶ سال سابقه پرداخت حق بیمه و ۴۲ سال سن باشد، طبق شرط سابقه‌ای قانون تأمین اجتماعی، فرد مذکور ۴ سال و طبق شرط سنی فرد مذکور ۸ سال دیگر شرایط احراز بازنشستگی را احراز می‌کند. که این مساله در محاسبه بار مالی طرح مد نظر قرار گرفت. (۸ سال مد نظر قرار گرفت).

۶. از آنجاکه در ارزیابی اقتصادی سال پایه انجام هزینه یا دریافت درآمد مؤثر می‌باشد، محاسبات درآمدی و هزینه‌ای براساس سال‌های مختلف صورت گرفته و در ادامه کلیه هزینه‌ها و درآمدها بر اساس سال پایه ۱۳۹۴، به ارزش حال تبدیل شدند.

۷. در انجام محاسبات، فرض بر آن گذاشته می‌شود که میانگین اثر هزینه‌ای و درآمدی بازنشستگان در سال اول بازنشستگی ۶ ماه (به استثنای سال ۱۳۸۱ که سه ماه در نظر گرفته شد) و برای بقیه سال‌ها ۱۲ ماه باشد.

در جدول شماره ۵ و ۶ با استفاده از آمار و ویژگی‌های بازنشستگان مشاغل سخت و زیان‌آور و فروض فوق، هزینه‌های قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور در دو حالت مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی، و مقایسه با قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور (تبصره ۲ ماده ذیل ماده ۷۶ تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴) محاسبه شده است.

مهم‌ترین نتایج قابل استنتاج از این جداول به شرح ذیل می‌باشد:

۱. در حالت اول (مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی) ۷۹/۴ درصد هزینه‌های این طرح مربوط به هزینه‌های مستقیم و ۲۰/۶ درصد متعلق به هزینه‌های غیرمستقیم می‌باشد. این اعداد در حالت دوم (مقایسه با قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور) به ترتیب ۸۳/۹، ۱۶/۱ درصد می‌باشد.

۲. هزینه مستمری با ۷۱/۶ درصد کل هزینه‌های طرح، بالاترین سهم را به خود اختصاص داده است. پس از آن هزینه‌های غیر مستقیم با ۲۰/۶ درصد قرار دارد و پس از آن‌ها و با فاصله بسیار زیاد هزینه عیدی با ۲/۶ درصد از کل هزینه‌ها قرار دارد. بعبارتی بیش از ۹۰ درصد از هزینه‌های این طرح مربوط به دو آیتم هزینه مستمری و هزینه غیر مستقیم (عدم النفع ناشی از عدم وصول حق بیمه) قرار دارد. این اعداد در حالت دوم به ترتیب ۷۷/۶، ۱۶/۱، ۲ و ۹۴ می‌باشد

۳. کمک‌های جانبی شامل عائله‌مندی، اولاد، بن، عیدی، سنوات و مسکن، ۷/۷ درصد کل هزینه‌ها را به خود اختصاص داده است که تقریباً نصف هزینه‌های غیرمستقیم می‌باشد. این اعداد در حالت دوم ۶/۲ درصد می‌باشد

۴. هزینه‌های سنوات، مسکن و اولاد به ترتیب با ۱۰/۶، ۱/۰ و ۰/۹ درصد، کمترین سهم را بین آیتم‌های هزینه‌ای دارا می‌باشند. این اعداد در حالت دوم به ترتیب ۱۰/۵، ۱/۰ و ۰/۷ درصد می‌باشد.

جدول شماره ۵) جمع کل هزینه‌های ناشی از بازنشستگی در قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور تا رسیدن به شرایط عادی بازنشستگی (واحد: میلیارد ریال)

سال	کل هزینه	هزینه‌های مستقیم	هزینه مستمری	هزینه عائله مندی	هزینه سنوات	هزینه اولاد	هزینه مسکن	هزینه عیدی	هزینه بن	هزینه‌های غیر مستقیم
۱۳۸۱	۱۶۷,۸	۱۳۷,۸	۱۱۴,۵	۱۰,۰	۰,۲	۴,۶	۰,۹	۵,۳	۲,۳	۳۰,۰
۱۳۸۲	۱۳۰,۲,۸	۱۰۵۹,۲	۸۹۹,۰	۶۸,۶	۱,۰	۳۱,۶	۷,۵	۳۴,۷	۱۶,۷	۲۴۳,۶
۱۳۸۳	۲۷۸۹,۸	۲۲۶۶,۴	۱۹۳۶,۰	۱۲۳,۷	۵,۵	۵۷,۷	۱۶,۰	۹۱,۰	۳۶,۴	۵۲۳,۴
۱۳۸۴	۴۴۳۸,۸	۳۶۳۳,۶	۳۱۲۹,۶	۱۷۳,۰	۷,۷	۸۱,۵	۴۳,۵	۱۴۴,۰	۵۴,۳	۸۰۵,۲
۱۳۸۵	۵۹۹۲,۷	۴۸۷۵,۳	۴۱۸۹,۳	۲۱۷,۲	۹,۱	۱۰۱,۸	۵۰,۷	۱۶۸,۰	۱۳۹,۲	۱۱۱۷,۳
۱۳۸۶	۶۹۰۳,۹	۵۶۲۲,۹	۴۸۷۱,۹	۲۲۶,۷	۱۲,۴	۱۰۶,۳	۶۴,۴	۱۹۵,۰	۱۴۶,۳	۱۲۸۱,۰
۱۳۸۷	۵۹۳۹,۲	۴۸۲۴,۲	۴۱۹۱,۹	۱۶۱,۰	۸,۹	۷۶,۹	۵۶,۷	۱۶۶,۷	۱۶۲,۱	۱۱۱۴,۹
۱۳۸۸	۶۷۸۲,۰	۵۵۱۵,۹	۴۸۴۲,۴	۱۶۱,۳	۲۱,۳	۷۶,۷	۵۳,۵	۱۹۲,۴	۱۶۸,۲	۱۲۶۶,۱
۱۳۸۹	۶۵۹۷,۲	۵۲۶۰,۶	۴۶۰۴,۵	۱۴۱,۱	۷۶,۷	۶۷,۱	۴۶,۸	۱۷۷,۲	۱۴۷,۱	۱۳۳۶,۷
۱۳۹۰	۷۰۸۲,۳	۵۵۹۰,۰	۵۰۲۴,۰	۱۳۳,۱	۱,۸	۶۲,۸	۴۳,۸	۱۸۷,۷	۱۳۷,۸	۱۴۹۲,۴
۱۳۹۱	۹۵۵۵,۸	۷۵۵۶,۸	۶۸۷۰,۴	۱۶۶,۲	۲,۱	۷۸,۲	۴۸,۹	۲۳۷,۵	۱۵۳,۶	۱۹۹۸,۹
۱۳۹۲	۱۳۴۱۲,۸	۱۰۶۷۵,۳	۹۷۸۳,۳	۲۲۳,۹	۲,۴	۱۰۳,۰	۵۵,۵	۳۳۲,۹	۱۷۴,۳	۲۷۳۷,۴
۱۳۹۳	۱۷۷۲۲,۴	۱۴۱۷۶,۸	۱۳۰۱۰,۰	۲۷۶,۳	۲,۶	۱۲۵,۰	۸۴,۵	۴۲۴,۹	۲۵۳,۵	۳۵۴۵,۶
۱۳۹۴	۲۱۳۹۶,۰	۱۷۰۰۲,۳	۱۵۵۵۹,۴	۳۲۳,۷	۲۷,۷	۱۴۴,۷	۱۳۲,۳	۵۰۵,۸	۳۰۸,۷	۴۳۹۳,۶
۱۳۹۵	۲۱۴۱۰,۴	۱۶۹۵۷,۲	۱۵۵۳۳,۲	۳۲۴,۰	۲۵,۰	۱۴۳,۳	۱۳۰,۴	۵۰۷,۱	۳۰۴,۳	۴۴۵۳,۲
۱۳۹۶	۱۸۷۵۶,۴	۱۴۷۵۸,۱	۱۳۴۸۳,۲	۲۸۸,۲	۱۹,۷	۱۲۵,۷	۱۱۳,۹	۴۶۲,۸	۲۶۴,۷	۳۹۹۸,۳
۱۳۹۷	۱۴۱۸۱,۶	۱۱۰۶۷,۴	۱۰۰۷۲,۹	۲۲۳,۸	۱۳,۶	۹۶,۱	۹۱,۹	۳۶۷,۸	۲۰۱,۲	۳۱۱۴,۲
۱۳۹۸	۱۱۳۹۶,۳	۸۸۴۳,۰	۸۰۱۶,۲	۱۸۴,۹	۱۰,۰	۷۸,۳	۷۸,۹	۳۱۲,۰	۱۶۲,۸	۲۵۵۳,۳
۱۳۹۹	۷۹۰۸,۰	۶۱۱۸,۲	۵۵۳۰,۴	۱۳۰,۶	۶,۳	۵۴,۵	۵۷,۹	۲۲۶,۰	۱۱۲,۶	۱۷۸۹,۸
۱۴۰۰	۲۸۷۷,۲	۲۲۴۰,۸	۱۹۸۹,۹	۵۲,۳	۲,۲	۲۱,۵	۲۴,۱	۱۰۶,۶	۴۴,۲	۶۳۶,۴
۱۴۰۱	۱۹,۳	۱۶,۹	۷,۴	۰,۲	۰,۰	۰,۱	۰,۱	۹,۰	۰,۲	۲,۴
جمع کل	۱۸۶۶۳۲,۵	۱۴۸۱۹۸,۹	۱۳۳,۶۴۹,۵	۳,۶۰۹	۲۵۶	۱,۶۳۸	۱,۲۰۲	۴۸۵۴,۵	۲,۹۹۰	۳۸,۴۳۴

ماخذ: محاسبات تحقیق

جدول شماره ۶) جمع کل هزینه‌های ناشی از بازنشستگی در قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور در مقایسه با قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان (واحد: میلیارد ریال)

سال	کل هزینه	هزینه‌های مستقیم	هزینه مستمری	هزینه عائله مندی	هزینه سنوات	هزینه اولاد	هزینه مسکن	هزینه عیدی	هزینه بن	هزینه‌های غیر مستقیم
۱۳۸۱	۱۴۷,۳	۱۲۷,۸	۱۱۲,۵	۶,۶	۰,۱	۳,۱	۰,۶	۳,۵	۱,۵	۱۹,۴
۱۳۸۲	۱۱۲۸,۸	۹۷۸,۹	۸۷۷,۸	۴۳,۳	۰,۷	۲۰,۰	۴,۷	۲۱,۹	۱۰,۵	۱۵۰,۰
۱۳۸۳	۲۴۰۲,۵	۲۰۸۷,۱	۱۸۸۳,۶	۷۶,۲	۳,۴	۳۵,۵	۹,۹	۵۶,۱	۲۲,۴	۳۱۵,۳
۱۳۸۴	۳۸۴۰,۰	۳۳۵۴,۶	۳۰۴۵,۱	۱۰۶,۳	۴,۷	۵۰,۱	۲۶,۷	۸۸,۴	۳۳,۳	۴۸۵,۴
۱۳۸۵	۵۱۷۹,۱	۴۵۰۲,۹	۴۰۸۱,۵	۱۳۳,۴	۵,۶	۶۲,۵	۳۱,۱	۱۰۳,۲	۸۵,۵	۶۷۶,۲
۱۳۸۶	۶۲۶۱,۹	۵۴۵۲,۷	۴۹۶۵,۸	۱۴۷,۲	۸,۰	۶۸,۹	۴۱,۷	۱۲۶,۳	۹۴,۸	۸۰۹,۲
۱۳۸۷	۵۲۴۰,۴	۴۵۵۳,۹	۴۱۵۵,۶	۱۰۱,۲	۵,۶	۴۸,۳	۳۵,۶	۱۰۶,۰	۱۰۱,۷	۶۸۶,۴
۱۳۸۸	۵۰۰۴,۵	۴۳۳۵,۲	۳۹۸۳,۶	۸۴,۳	۱۱,۲	۴۰,۱	۲۸,۰	۱۰۰,۰	۸۸,۰	۶۶۹,۳
۱۳۸۹	۴۸۸۸,۳	۴۱۵۶,۰	۳۸۰۳,۰	۷۵,۹	۴۱,۴	۳۶,۱	۲۵,۲	۹۵,۳	۷۹,۱	۷۳۲,۳
۱۳۹۰	۵۹۷۵,۲	۵۰۳۸,۸	۴۶۸۵,۵	۸۳,۲	۱,۲	۳۹,۶	۲۷,۶	۱۱۵,۰	۸۶,۸	۹۳۶,۴
۱۳۹۱	۸۰۸۵,۴	۶۸۰۷,۲	۶۳۶۷,۱	۱۰۷,۰	۱,۳	۵۰,۴	۳۱,۵	۱۵۰,۹	۹۹,۰	۱۲۷۸,۲
۱۳۹۲	۱۱۴۰۹,۴	۹۶۱۶,۹	۹۰۲۸,۳	۱۴۷,۸	۱,۶	۶۸,۰	۳۶,۶	۲۱۹,۴	۱۱۵,۱	۱۷۹۲,۵
۱۳۹۳	۱۴۸۶۷,۳	۱۲۵۱۹,۸	۱۱۷۴۴,۶	۱۸۳,۶	۱,۸	۸۳,۱	۵۶,۱	۲۸۲,۳	۱۶۸,۴	۲۳۴۷,۵
۱۳۹۴	۱۶۷۸۹,۵	۱۳۹۹۰,۲	۱۳۰۷۵,۴	۲۰۵,۲	۱۷,۷	۹۱,۷	۸۳,۹	۳۲۰,۶	۱۹۵,۷	۲۷۹۹,۳
۱۳۹۵	۱۴۸۵۳,۷	۱۲۳۴۷,۸	۱۱۴۱۹,۸	۱۸۷,۰	۱۴,۶	۸۲,۷	۷۵,۲	۲۹۲,۸	۱۷۵,۶	۲۶۰۶,۰
۱۳۹۶	۱۱۷۰۶,۵	۹۵۲۰,۳	۸۸۳۵,۴	۱۵۵,۳	۱۰,۸	۶۵,۵	۶۱,۴	۲۴۹,۳	۱۴۲,۶	۲۱۸۶,۲
۱۳۹۷	۸۰۵۷,۶	۶۴۷۲,۹	۵۹۶۹,۴	۱۱۳,۲	۷,۰	۴۸,۶	۴۶,۵	۱۸۶,۳	۱۰۱,۸	۱۵۸۴,۷
۱۳۹۸	۴۳۷۲,۰	۳۴۹۹,۲	۳۲۰۹,۶	۶۴,۷	۳,۶	۲۷,۴	۲۷,۶	۱۰۹,۳	۵۷,۰	۸۷۲,۸
۱۳۹۹	۱۱۹۰,۴	۹۵۵,۵	۸۶۹,۳	۱۹,۱	۰,۹	۸,۰	۸,۵	۳۳,۱	۱۶,۵	۲۳۴,۹
جمع کل	۱۳۱۴۷۷,۳	۱۱۰۲۹۵,۲	۱۰۲,۱۱۲,۹	۲۰۴۰,۶	۱۴۱,۱	۹۲۹,۵	۶۵۸,۴	۲۷۳۷,۳	۱۶۷۵,۴	۲۱۱۸۲,۱

ماخذ: محاسبات تحقیق

محاسبه درآمدهای طرح بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان برای سازمان تأمین اجتماعی

در این بخش، درآمدهای ناشی از اجرای طرح بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور برای سازمان تأمین اجتماعی مورد بررسی و محاسبه قرار می‌گیرد. براساس بند ۳ قسمت ب (حمایت‌ها) اصلاحیه تبصره ۲ الحاقی ماده ۷۶ قانون اصلاح مواد ۷۲ و ۷۷ و تبصره ماده ۷۶ قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ که در سال ۱۳۸۰ از تصویب مجلس گذشت، از تاریخ تصویب قانون مشاغل سخت و زیان آور، جهت مشمولان این تبصره، چهار درصد (۴٪) به نرخ حق بیمه مقرر در قانون تأمین اجتماعی افزوده شد که در صورت تقاضای مشمولان قانون، به طور یکجا یا به طور اقساطی توسط کارفرمایان پرداخت می‌گردد.

براساس بند ۶ همین اصلاحیه، در صورت احراز شرایط بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور توسط بیمه شده، کارفرمایان مربوطه مکلفند حق بیمه مربوطه و میزان مستمری برقراری را تا احراز شرایط مندرج در تبصره ۲، همچنین چهار درصد (۴٪) میزان مستمری برقراری نسبت به سنوات قبل از تصویب این قانون را یکجا به سازمان تأمین اجتماعی پرداخت نمایند.

بخشنامه‌های شماره ۴ و ۱۱ کارهای سخت و زیان آور و نیز بخشنامه ۴۹/۵ مستمری‌ها چگونگی محاسبه و دریافت این مبالغ را از کارفرما مشخص کرده است. بخشنامه شماره ۴ مبنای محاسبه دریافتی از کارفرما از آغاز اجرای طرح لغایت ۸۲/۷/۱۴ و بخشنامه شماره ۱۱، مبنای محاسبه دریافتی از کارفرما از ۸۲/۷/۱۴ به بعد می‌باشد. البته در سال ۱۳۸۳ با شکایت برخی از بیمه شدگان از سازمان تأمین اجتماعی، بخشنامه شماره ۱۱ در تاریخ ۱۳۸۳/۹/۲۹ لغو و بخشنامه شماره ۴ دوباره ملاک دریافتی سازمان از کارفرمایان قرار گرفت. از تاریخ ۱۳۹۳/۹/۲۴ نیز بخشنامه ۴۹/۵ مستمری‌ها مبنای محاسبه درآمدهای و دریافت مبالغ از کارفرمایان شد.

براساس مفاد بخشنامه شماره ۴ کارهای سخت و زیان آور، مبلغ دریافتی از کارفرما بابت بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور شامل:

۱,۴ درصد مستمری برقراری آنان نسبت به سنوات پرداخت حق بیمه مربوط به قبل از تاریخ ۸۰/۷/۱۴؛
۲,۴ درصد حق بیمه کارهای سخت و زیان آور از تاریخ ۸۰/۷/۱۴ لغایت زمان بازنشستگی بیمه شده متقاضی می‌باشد.

اما براساس بخشنامه‌های صادره، از تاریخ ۸۲/۷/۱۴ لغایت ۱۳۸۳/۹/۲۹، بخشنامه شماره ۱۱ مبنای دریافتی از کارفرما قرار گرفت. براساس بند ۳ این بخشنامه، در صورت احراز صحت ادعای بیمه شده به لحاظ سابقه پرداخت حق بیمه و شغل، در صورتیکه مجموع سابقه وی در مشاغل سخت و زیان آور ۲۰ سال متوالی و یا ۲۵ سال متناوب و بیشتر باشد، در این صورت باید علاوه بر دریافت ۴ درصد حق

بیمه مشاغل کارهای سخت و زیان‌آور از کارفرما، ۴ درصد مستمری بازنشستگی و خسارات وارده به سازمان به ترتیب ذیل محاسبه و از کارفرما مطالبه و وصول گردد:

۱. میزان مستمری بازنشستگی ماهانه بیمه شده طبق بخشنامه شماره ۴ کارهای سخت و زیان‌آور محاسبه و تعیین گردد.

۲. میزان مستمری بازنشستگی که سازمان باید تا رسیدن بیمه شده مربوطه به شرایط عادی بازنشستگی به وی پرداخت نماید بر مبنای مستمری محاسبه شده، محاسبه و تعیین گردد.

۳. میزان مابه‌التفاوت مستمری ناشی از احتساب هر سال سابقه به میزان ۱/۵ سال در مواردی که مجموع سابقه پرداخت حق بیمه سابقه ارفاق از ۳۰ سال تجاوز نماید محاسبه و تعیین گردد.

۴. میزان حق بیمه‌ای را که کارفرمای مربوطه تا رسیدن بیمه شده مزبور به شرایط عادی بازنشستگی باید به سازمان بپردازد بر مبنای آخرین حقوق و مزایای مشمول کسر حق بیمه، بیمه شده محاسبه و تعیین گردد.

در تاریخ ۱۳۹۳/۹/۲۴ با صدور بخشنامه ۴۹/۵ مستمری‌ها مبنای محاسبه مبالغ دریافتی از کارفرمایان تغییر کرد. بر اساس این بخشنامه علاوه بر مبالغ دریافتی حسب بخشنامه ۴ (۴ درصد میزان مستمری برقراری به نسبت سنوات اشتغال در مشاغل سخت و زیان‌آور مربوط به ایام قبل از تصویب قانون ۱۳۸۰/۷/۱۴) و ۴ درصد میزان حق بیمه بر مبنای آخرین حقوق و مزایای مشمول کسر حق بیمه نسبت به سنوات اشتغال در مشاغل سخت و زیان‌آور مربوط به ایام بعد از تصویب قانون) ۴ درصد میزان حق بیمه بر مبنای آخرین حقوق و مزایای مشمول کسر حق بیمه نسبت به سنوات اشتغال در مشاغل سخت و زیان‌آور مربوط به ایام قبل از تصویب قانون نیز وصول خواهد شد.

شایان ذکر است با توجه به دستورالعمل‌های موجود، درآمدهای این قانون برای سازمان تأمین اجتماعی در هر دو حالت مورد بررسی در این مقاله (مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی و مقایسه با قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور) یکسان می‌باشد.

باتوجه به تغییر مبنای محاسبه دریافتی از کارفرما در تاریخ‌های مختلف و به منظور اینکه امکان بررسی و ارزیابی اقتصادی طرح و نتیجه‌گیری امکان‌پذیر باشد، درآمدهای حاصل از طرح در سه سناریو به شرح ذیل محاسبه شده است:

۱. مبنای محاسبه دریافتی از کارفرما برای کلیه مستمری‌بگیران بازنشسته بخشنامه شماره ۴ باشد.
۲. مبنای محاسبه دریافتی از کارفرما برای کلیه مستمری‌بگیران بازنشسته بخشنامه شماره ۱۱ باشد.
۳. مبنای محاسبه دریافتی از کارفرما بخشنامه‌های شماره ۴ و ۱۱ و ۴۹/۵ متناسب با زمان صدور بخشنامه‌های مذکور باشد.

بر این اساس، دریافته‌های سازمان بابت بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور، و به تفکیک سال و در هر یک از حالت‌های فوق‌الشاره به شرح جداول ۷ و ۸ به دست آمد.

بررسی اعداد جدول فوق بیانگر آنست که در حالت دوم، درآمدهای سازمان بیشتر از سایر موارد می‌باشد و بخشنامه شماره ۱۱ از لحاظ درآمدی بیشترین منفعت را برای سازمان داشته است که این موضوع می‌تواند در سیاستگذاری‌های قوانین آتی مورد توجه قرار گیرد.

جدول شماره ۷) دریافته‌های سازمان بابت بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور در حالتی که مبنای محاسبه برای کلیه مستمری‌بگیران بخشنامه شماره ۴ باشد (حالت اول) (واحد: میلیون ریال)

سال	مبلغ دریافته‌های سازمان تأمین اجتماعی بر اساس بخشنامه شماره ۴ (حالت اول)	مبلغ دریافته‌های سازمان تأمین اجتماعی بر اساس بخشنامه شماره ۱۱ (حالت دوم)	مبلغ دریافته‌های سازمان تأمین اجتماعی بر اساس بخشنامه‌های تلفیقی (حالت سوم)
۱۳۸۱	۴۷۲	۷,۴۰۰	۴۷۲
۱۳۸۲	۷۹۵	۱۱,۲۷۳	۷۹۵
۱۳۸۳	۹۰۳	۱۲,۲۸۰	۱۲,۲۸۰
۱۳۸۴	۷۱۰	۱۰,۲۵۲	۷۱۰
۱۳۸۵	۴۱۲	۵,۸۱۷	۴۱۲
۱۳۸۶	۲۴۳	۳,۳۰۲	۲۴۳
۱۳۸۷	۶۱۳	۷,۵۸۹	۶۱۳
۱۳۸۸	۷۵۴	۱۰,۴۹۰	۷۵۴
۱۳۸۹	۱,۰۱۹	۱۴,۲۹۵	۱,۰۱۹
۱۳۹۰	۱,۷۲۴	۲۳,۵۸۵	۱,۷۲۴
۱۳۹۱	۱,۷۶۴	۲۴,۸۶۴	۱,۷۶۴
۱۳۹۲	۱,۵۴۲	۲۲,۱۰۰	۱,۵۴۲
۱۳۹۳	۱,۶۹۰	۲۳,۵۷۷	۱,۹۹۹
۱۳۹۴	۹۰۸	۱۲,۷۴۱	۱,۰۵۸
جمع کل	۱۳,۵۴۹	۱۸۹,۵۶۵	۲۵,۳۸۵

ماخذ: محاسبات تحقیق

جدول شماره ۸) مقایسه تطبیقی دریاقتی‌های سازمان تأمین اجتماعی بابت بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور در حالت‌های مختلف

میزان	شرح
۱۸۹,۵۶۵	میزان درآمدهای طرح بر اساس بخشنامه ۱۱ (میلیارد ریال)
۱۳,۵۴۹	میزان درآمدهای طرح بر اساس بخشنامه ۴ (میلیارد ریال)
۲۵,۳۸۵	میزان درآمدهای طرح بر اساس بخشنامه‌های تلفیقی ۱۱، ۴ و ۴۹/۵ (میلیارد ریال)
۱۴,۰ برابر	نسبت درآمدهای طرح بر اساس بخشنامه ۱۱ به بخشنامه ۴ (نسبت اول)
۷,۵ برابر	نسبت درآمدهای طرح بر اساس بخشنامه ۱۱ به بخشنامه‌های تلفیقی ۴ و ۱۱ نسبت دوم)
۱,۹ برابر	نسبت درآمدهای طرح بر اساس بخشنامه‌های تلفیقی ۱۱، ۴ و ۴۹/۵ به بخشنامه ۴ (نسبت سوم)

ماخذ: محاسبات تحقیق

◀ بار مالی و ارزیابی اقتصادی قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور برای سازمان تأمین اجتماعی

این بخش از متدهای ارزیابی اقتصادی (به طور خاص روش خالص ارزش فعلی) برای توجیه اقتصادی طرح سخت و زیان‌آور استفاده می‌شود، به این نحو که اقتصادی یا غیر اقتصادی بودن قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور برای سازمان تأمین اجتماعی به عنوان یک پروژه اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

برای ارزیابی اقتصادی طرح، نیاز به اطلاعاتی نظیر درآمدهای طرح به تفکیک سال، هزینه‌های طرح به تفکیک سال، نرخ بهره یا نرخ تنزیل و دوره زمانی طرح می‌باشد. (مزینی، امیر حسین، مزینی (۱۳۹۴)، ارزیابی اقتصادی طرح‌ها (اقتصاد مهندسی)، تهران، انتشارات سازمان سمت)

درآمدها و هزینه‌های طرح به تفکیک سال در بخش‌های قبلی مورد محاسبه قرار گرفت. از سوی دیگر قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور در سال ۸۰ از تصویب مجلس گذشت، اما انجام هزینه و درآمد از تاریخ ۸۱/۳ آغاز شد و با توجه به خصوصیات برشمرده شده برای طرح، انجام هزینه و درآمد در این طرح تا سال ۱۳۹۴ ادامه داشته است و اثرات هزینه‌ای و درآمدی این طرح نسبت با شرایط عادی بازنشستگی برای این بازنشستگان (بازنشستگان مشاغل سخت و

زیان‌آور لغایت سال ۱۳۹۴) تا سال ۱۴۰۱ ادامه خواهد داشت. لذا دوره زمانی مورد استفاده برای انجام ارزیابی اقتصادی دوره زمانی ۱۴۰۱ - ۱۳۸۱ می‌باشد. سال ۱۳۹۴ نیز به عنوان سال پایه انجام محاسبات انتخاب شد. نرخ تنزیل استفاده شده در محاسبات اکچویری سازمان نیز به عنوان نرخ تنزیل هزینه‌ها و درآمدها مورد استفاده قرار می‌گیرد. (لازم به ذکر است که در سازمان تأمین اجتماعی از سال ۱۳۹۰ به بعد در محاسبات اکچویری سازمان تأمین اجتماعی برای محاسبه نرخ تنزیل از روش نظریه پورتولیو استفاده شده است و از این‌رو در این تحقیق نیز نرخ تنزیل مورد استفاده نیز همین نرخ انتخاب شد. (۱۹,۷۱٪). (معاونت اقتصادی و برنامه سازمان تأمین اجتماعی، دفتر امار و محاسبات اقتصادی و اجتماعی (آذر ۱۳۹۴)، "گزارش ارزش فعلی مزایای بازنشستگی مبتنی بر اکچوئری بر اساس استاندارد شماره ۲۷ در سال ۱۳۹۳")

در جدول شماره ۹ خلاصه محاسبات انجام شده در سناریو (سه سناریو) و حالت‌های مختلف (دو حالت) آورده شده است.

ارزیابی اقتصادی طرح بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بیانگر غیراقتصادی بودن طرح برای سازمان تأمین اجتماعی می‌باشد، بنحویکه هزینه‌های این طرح بسیار بیشتر از درآمدهای طرح برای سازمان تأمین اجتماعی می‌باشد. این اعداد بیانگر آن است که ضرر و زیان اقتصادی طرح برای سازمان در صورتی که بخشنامه شماره ۱۱ از آغاز طرح مبنای محاسبه دریافتی از کارفرما قرار می‌گرفت، در حد بالایی قرار نمی‌گرفت.

در خصوص نرخ سربه سری حق بیمه در مشاغل سخت و زیان‌آور نیز نتیجه محاسبات بیانگر آن است که برای تعادل درآمدها و هزینه‌های طرح، بنحویکه سازمان از اجرای این طرح دچار ضرر و زیان اقتصادی نشود، بر اساس بخشنامه شماره ۴، نرخ بهینه حق بیمه در حالت اول (مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی) ۲۰,۴۸ درصد به دست آمد که ۵,۱۲ برابر شرایط تعیین شده (۴ درصد) و در حالت دوم (مقایسه با قانون قبلی سخت و زیان‌آور) ۱۴,۹۶ درصد به دست آمد که ۳,۷۴ برابر شرایط تعیین شده (۴ درصد) می‌باشد.

جدول شماره ۹) بار مالی طرح و ارزیابی اقتصادی طرح (در دو حالت)

در مقایسه با قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان آور (تبصره ۲ ماده ذیل ماده ۷۶ تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴)				در مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی			
سناریوی سوم	سناریوی دوم	سناریوی اول	شرح شاخص	سناریوی سوم	سناریوی دوم	سناریوی اول	شرح شاخص
۶۷۵	۶۷۵	۶۷۵	به قیمت اسمی	۹۵۸,۱	۹۵۸,۱	۹۵۸,۱	به قیمت اسمی
۱۳۰۷,۳	۱۳۰۷,۳	۱۳۰۷,۳	به قیمت ثابت سال ۱۳۹۴	۱۶۳۳,۹	۱۶۳۳,۹	۱۶۳۳,۹	به قیمت ثابت سال ۱۳۹۴
۱۳۰,۳	۹۷۳,۲	۶۹,۶	به قیمت اسمی	۱۳۰,۳	۹۷۳,۲	۶۹,۶	به قیمت اسمی
۶۵۲,۷	۳۲۰۸,۲	۲۲۷,۴	به قیمت ثابت سال ۱۳۹۴	۶۵۲,۷	۳۲۰۸,۲	۲۲۷,۴	به قیمت ثابت سال ۱۳۹۴
۵,۲	۰,۶۹۴	۹,۷	نسبت هزینه به درآمد	۷,۴	۰,۹۸۵	۱۳,۸	نسبت هزینه به درآمد
۲	۰,۴۱	۵,۷	نسبت هزینه به درآمد	۲,۵	۰,۵۱	۷,۲	نسبت هزینه به درآمد
-۱۲۷,۵۱۶	۳۷۰,۲۷۷	-۲۱۰,۳۵۱	خالص ارزش فعلی	۱۹۱۱۳۴-	۳۰۶۶۶۰	-۲۷۳,۹۶۸	خالص ارزش فعلی
۱۴,۹۶			نرخ سربه سری	۲۰,۴۸			نرخ سربه سری

ماخذ: محاسبات تحقیق

جمع بندی و نتیجه گیری

اتکاء به نتایج فوق می‌توان نتیجه گرفت که طرح بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بارمالی عظیمی برای سازمان داشته است. بنحویکه هزینه‌های طرح به قیمت‌های پایه و اسمی سال ۱۳۹۴ در حالت اول (مقایسه با شرایط عادی بازنشستگی) به ترتیب ۷,۴ و ۲,۵ برابر درآمدهای طرح و در حالت دوم (مقایسه با قانون قبلی سخت و زیان‌آور) به ترتیب ۵,۲ و ۲ برابر درآمدهای طرح بوده است که این امر روند نقطه سر به سری منابع و مصارف سازمان را که طی سال‌های اخیر از معضلات اصلی سازمان بوده است، سرعت بخشیده است.

تجربه اجرای بخشنامه شماره ۱۱ در تأمین مالی قانون در مشاغل سخت و زیان‌آور بیانگر آن است که در صورت توجه به همه ابعاد هزینه‌ای طرح برای سازمان تأمین اجتماعی در قوانین تصویبی، اجرای این طرح (و به طور کلی چنین طرح‌هایی) هیچ‌گونه بار مالی‌ای برای سازمان تأمین اجتماعی نخواهد داشت.

همچنین محاسبات صورت گرفته در خصوص بار مالی طرح بر سازمان تأمین اجتماعی بیانگر آن است که بار مالی طرح در حالتی که قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور ملاک عمل قرار می‌گرفت (عدم حذف شرایط سنی) به مراتب کمتر از شرایط عادی بازنشستگی است. در این حالت هزینه‌های این طرح به قیمت‌های جاری برای سازمان تأمین اجتماعی حدود ۳۰ درصد کاهش نشان می‌دهد (از مبلغ ۱۸۶۶۳۲ میلیارد ریال به ۱۳۱۴۷۷ میلیارد ریال) که در نوبه خود مهم و قابل تامل می‌باشد. از تعداد ۱۹۴۷۸۸ مستمری بگیر سازمان در پایان سال ۱۳۹۴، تنها حدود ۳۳,۶ درصد از بازنشستگان این قانون، شرایط بازنشستگی را حسب قانون اولیه بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور دارا می‌باشند.

در بعد تأمین مالی بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور نیز پیشنهاد خاص این تحقیق به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

۱. مشارکت بیمه شده (به عنوان ذی‌نفع اصل طرح) و دولت (به عنوان متولی اصلی نظام تأمین اجتماعی و مشمول ایجاد اشتغال در کشور) در تأمین مالی طرح (نظیر تجربه ماده ۲۸ قانون تأمین اجتماعی)،

۲. توجه به همه ابعاد مالی قانون بازنشستگی در مشاغل سخت و زیان‌آور بر سازمان تأمین اجتماعی
نظیر بخشنامه شماره ۱۱

منابع و ماخذ

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سال‌های مختلف.
- پایگاه اطلاعات مستمری‌های سازمان تأمین اجتماعی.
- خلاصه مذاکرات مجلس شورای اسلامی در خصوص قانون بازنشستگی پیش از موعد در مشاغل سخت و زیان‌آور.
- ریاضی، محسن (۱۳۸۴). ارزیابی اقتصادی طرح بازنشستگی پیش از موعد در مشاغل سخت و زیان‌آور، کمیته پژوهش‌های استانی.
- ریاضی، محسن و صفوی، بیژن (۱۳۸۶). بررسی تأثیر قانون نوسازی صنایع بر ایجاد اشتغال و محاسبه بار مالی آن بر سازمان تأمین اجتماعی، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- سازمان تأمین اجتماعی، گزارشات تهیه‌شده در زمینه بازنشستگی‌های زود هنگام.
- سلطانی، غلامرضا (۱۳۸۶)، اقتصاد مهندسی، شیراز، مرکز نشر دانشگاه شیراز.
- طاهری، شهنام (۱۳۷۴). ارزیابی اقتصادی طرح‌ها، تهران، انتشارات کویر.
- عزتی، مرتضی (۱۳۹۰). روش تحقیق در علوم انسانی، کاربرد در زمینه مسائل اقتصادی، جلد ۳، چاپ ششم، همدان، انتشارات نور علم و پژوهش‌های ما.
- قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴.
- قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی.
- قانون کار.
- قانون و آیین‌نامه‌های بازنشستگی پیش از موعد در مشاغل سخت و زیان‌آور.
- معاونت اقتصادی و برنامه سازمان تأمین اجتماعی، دفتر آمار و محاسبات اقتصادی و اجتماعی (۱۳۹۴ اسفند)، «گزارش توصیفی جامع مستمری‌بگیران تا پایان سال ۱۳۹۴».
- معاونت اقتصادی و برنامه سازمان تأمین اجتماعی، دفتر آمار و محاسبات اقتصادی و اجتماعی (آذر ۱۳۹۴)، گزارش ارزش فعلی مزایای بازنشستگی مبتنی بر اکچوئری بر اساس استاندارد شماره ۲۷ در سال ۱۳۹۳.
- معاونت حقوقی و امور مجلس سازمان تأمین اجتماعی، دفتر امور قوانین و مقررات. (۱۳۸۲)، مجموعه قوانین و مقررات بازنشستگی پیش از موعد در کارهای سخت و زیان‌آور، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- مرتضوی، کیوان (۱۳۸۶). «نقش بازنشستگی زود هنگام بر بازار کار»، فصلنامه تأمین اجتماعی، سال نهم، شماره بیستونهم.
- European trade union , “Better Understanding of “Arduous Occupations” within the European Pension Debate” , July 2014
- Zaidi, A. and E. Whitehouse (2009), “Should Pension Systems Recognise “Hazardous and Arduous Work?”, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 91, OECD Publishing, Paris , Aug-2009